

MUSIQA MADANIYATI TARIXIDA FORTEPIANONING YARATILISH TARIXI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI

To'rayeva Maftuna Omongaldi qizi

Xorazm viloyati, Qo'shko'pir tumani,

1-son AFCHO MI 9-sinf o'quvchisi.

Fortepiano — inson hissiyotini eng keng ifodalovchi cholg'u asbobi bo'lib, uning tarixi **musiqa madaniyati tarixining ajralmas qismidir**. U Kristofori ixtirosidan boshlab zamonaviy elektron pianinogacha uzoq rivojlanish yo'lini bosib o'tgan. Uning rivojlanish tarixi musiqiy madaniyat evolyutsiyasining ajralmas qismi hisoblanadi. Bugungi kunda fortepiano klassik san'atdan tortib, zamonaviy musiqagacha keng qo'llaniladi. Fortepiano musiqa madaniyatining rivojlanishida juda katta ahamiyatga ega. Bu borada olamshumul kashfiyotlar, tarixiy faktlarni misol qilib keltirishimiz mumkin. Shu davrgacha yaratilgan musiqa asarlari jilosi qancha asrlar o'tsada, butun dunyoni hayratga solib kelmoqda. Fortepiano hozirda ham klassik, jazz va pop musiqaning ajralmas qismi hisoblanadi. Pianino italiyalik Bartolomeo Kristofori (1655-1731) tomonidan Florensiyada ixtiro qilingan.

Bartolomeo Cristofori portreti

Kristofori musiqachilar klavesinning ovoz balandligi ustidan nazorat yo'qligidan qoniqmadi. Taxminan 1700-yillarda zamonaviy pianino yaratish uchun bolg'acha bilan yulib olish mexanizmini o'chirib qo'ygani uchun mukofotlangan. Asbob aslida "clavicembalo col piano e forte" (so'zma-so'z yumshoq va baland

tovushlarni o'ynay oladigan klavesin) deb nomlangan. Bu endi umumiy nomga qisqartirildi, "piano"

Tovushlar torlarning tebranishidan kelib chiqqanligi uchun pianino torli cholg'uga tasniflanishi mumkin bo'lsa-da, bu torlarga bolg'acha urilgani uchun uni zarbli cholg'u asboblariga ham kiritish mumkin. Shu tarzda u dulcimerga o'xshaydi. Santur - Yaqin Sharqda paydo bo'lgan va 11-asrda Evropaga tarqalgan asbob. Unda oddiy rezonansli quti bor, uning ustiga torlar cho'zilgan. Pianino singari, torlarni urish uchun kichik bolg'acha ishlatiladi, shuning uchun dulcimer pianinoning bevosita ajdodi hisoblanadi. **Kristofori ixtirosi** — **“Gravicembalo col piano e forte”** (“baland va past tovushli klavisen”) deb atalgan.

Bu asbobda **torlarga bolg'achalar** urilib, tovush balandligi **ijrochining bosim kuchiga** bog'liq bo'ldi. Shu sababli uni **“piano e forte”** (ya'ni, “sekin va baland”) deb atashgan

Fortepianodan avval quyidagi klavishli asboblar mavjud edi:

- **Monoxord (Qadimgi Yunoniston)** — bitta torli cholg'u, tovushlarning nisbatini aniqlash uchun ishlatilgan.

- **Klavikord (XIII–XIV asrlar)** — torlarga temir plastinka (tangent) bilan urib tovush chiqaruvchi asbob.

- **Klavisen (harpsichord)** — torlar plectrum (tishcha) yordamida turtib chalinadigan asbob; u fortepiano bevosita ajdodi hisoblanadi. Ammo klavisen tovushining balandligini (dinamika) o'zgartirib bo'lmay edi.

XIX asrga kelib, “fortepiano oltin davri” boshlandi. Bu davrda fortepiano texnik va badiiy jihatdan eng yuqori cho'qqiga chiqdi. Metall karkas, pedal tizimi va kuchli torlar joriy qilindi. Betxoven, Shopen, List, Robert Shuman kabi bastakorlar fortepiano musiqasini yangi bosqichga olib chiqdilar. Fortepiano yakka konsert asbobi sifatida tan olindi. Keyinchalik, elektron va raqamli pianinolar paydo bo'ldi.

- **1730–1770-yillar** oralig'ida fortepiano Germaniya va Avstriyada keng tarqaldi.

- Ustalar **Gottfried Silbermann, Johann Zumpe, Johann Andreas Stein** kabi ustalar mexanizmini takomillashtirdi.

- Fortepiano tovush jihatidan yumshoqroq, nozikroq, ammo kuchliroq bo'ldi.

- Shu davrda **Johann Sebastyan Bax, Wolfgang Amadey Motsart** fortepianoda ijro eta boshladi.

XXI asrda fortepiano **simfonik asbob** darajasiga yetdi. Texnik takomillashtirishlar yuzaga keldi. Metall karkas (Erard va Broadwood ustalari tomonidan) Kuchli torlar, pedal tizimi yaratildi. Mexanizm tezkorligi oshdi (London, Parij, Vena ustalari)

- Forteplano turli turlarga bo'lini:
 - **Grand piano (royal)** — konsert zallari uchun.
 - **Upright piano (pianino)** — uy va o'quv muassasalari uchun.
- Elektron va raqamli pianinolar paydo bo'ldi (sintezator, digital piano).
- Bugungi kunda ham fortepiano klassik, jazz, pop va boshqa janrlarda eng muhim asbob hisoblanadi.

Forteplano — inson hissiyotini eng keng ifodalovchi cholg'u asbobi bo'lib, uning tarixi **musika madaniyati tarixining ajralmas qismidir**. U Kristofori ixtirosidan boshlab zamonaviy elektron pianinogacha uzoq rivojlanish yo'lini bosib o'tgan.

Forteplanning yaratilish va rivojlanish bosqichlari (jadval ko'rinishida)

Bosqich	Asr / Davr	Asbob turi	Asosiy ustalar / Bastakorlar	Yangi xususiyatlar	Ahamiyati
1. Dastlabki klavishli asboblari	XIII–XVI asrlar	Monoxord, Klavikord, Klavisen	—	Torlarni urish yoki tishlash mexanizmi	Forteplanning mexanik asosini yaratdi
2. Forteplanning yaratilishi	1709-yil, XVIII asr boshlarida	Forteplano (Kristofori modeli)	Bartolomeo Kristofori	Bolg'achali mexanizm, tovush balandligini boshqarish	“Piano e forte” g'oyasi tug'ildi
3. Rivojlanish (Vena, Germaniya maktabi)	XVIII asr o'rtalari	Vena forteplanningosi	G. Silbermann, J. Zumpe, J. A. Stein	Yengil klavishlar, yaxshilangan mexanizm	Motsart va Bax forteplanningoda ijro qila boshladi
4. Klassik va romantik davr	XIX asr	Royal, pianino	Betxoven, Shopen, List, Shuman	Metall karkas, kuchli torlar, pedal tizimi	Forteplano konsert asbobiga aylandi
5. Zamonaviy davr	XX–XXI asr	Grand piano, Upright piano, Elektron piano	Steinway, Yamaha, Kawai kompaniyalari	Elektron ovoz, raqamli boshqaruv, kompyuter interfeysi	Forteplano universal cholg'uga aylandi

🎹 Forteplanning rivojlanish sxemasi

Monoxord (Qadimgi)

Klavikord (XIV asr)

Klavisen (XV–XVI asr)

Kristofori fortepianosining ixtirosi (1709)

Vena maktabi (XVIII asr)

Romantik davr fortepianosining yuksalishi (XIX asr)

Zamonaviy fortepiano (XX–XXI asr)

Elektron / raqamli pianino

Fortepianoning rivojlanish taraqqiyoti haqida quyidagi xulosalar fikrimiz dalilidir. XVIII–XIX asrlarda **Germaniya, Avstriya, Angliya** ustalari uni mukammallashtirdilar. XIX asrda **Betxoven, Shopen, List** davrida fortepiano san'atining oltin davri boshlandi. XX–XXI asrlarda esa **elektron va raqamli pianinolar** shaklida yangi bosqichga o'tdi.

Bugungi kun yoshlari musiqa ilmi borasida o'z bilimlarini maktab davridayoq oshirib borsalar, maqsadga muvofiq bo'lar edi. Fortepianoda kuylarni yaratish va xalqimizga taqdim qilish haqida olimlarimiz, tadqiqotchilarimiz tomonidan bugungi kungacha yaratgan asarlar, o'quv qo'llanmalar, bu sohada bebaho dasturilamal bo'lib xizmat qilishi shubhasizdir.